

MUSIQİŞÜNASLIĞIMIZIN MÜASİRLİYİ – QARA QARAYEV FENOMENİNƏ YENİ BAXIŞ

İmruz ƏFƏNDİYEVA

“Qəlbədən böyük dağ olmaz”
Yunus Emre

Azərbaycanın musiqişünaslıq elmi böyük və zəngin, şərəfli və mürəkkəb yol keçmişdir. Dahi Ü.Hacıbəylinin publisistik yaradıcılığı və bu xüsusidə onun “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” kitabı musiqişünaslarımızın masa üstünü bəzəyir.

Ü.Hacıbəyli məqalələrində xalq ruhuna doğma olan onun mənəvi-mədəni həyatını bütün genişliyi, səmimiyyəti ilə əks etdirən, yad və ya yabançı ifadələrlə yadlaşdırılmış bir dildə deyil, saf ana dilində yazmış və yüksəlmişdir. Bu yol bizim musiqişünas-alimlərimiz tərəfindən davam edilmişdir. Nəyin ki, musiqişünaslarımız bu sahədə yeni söz demişlər.

Eləcə də bəstəkarlarımız-böyük mütəfəkkir Qara Qarayev elmi məqalələrində, publisistikasında və yaradıcılığında Ü.Hacıbəylinin ənənələrinə ehmallı yanaşaraq yeni fikir söyləmiş və eyni zamanda xalqın ruhuna yaxın olan, onun sosial-ideoloji və musiqi-mədəni həyatını peşəkərlilə əks edərək bulmaq suyu kimi saf, gözəl dildə yazmış və yaratmışdır.

Millətimizin mədəniyyət tarixində Qara müəllimin yaratdığı əsərlər-tərəqqinin, yükselişin, intibahın hadisəsidir. Sadələndiyim bu dəyərli amillər Könül Nəsirovanın “Melodika Kara Karaeva” kitabında öz dərin təcəssüminə tapmışdır. Bu məqalə Könül Nəsirovanın yubileyinə- anadan olmasının 50 illiyinə həsr olunur.

Otuz ildən artıqdır ki, Könül xanım Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasında müəllimlik fəaliyyətini vicdanla, inamla və yüksək peşəkərlilə aparır və müqəddəs müəllimlik işini çox sevir.

Aydın, mənalı, poetik dildə mühazirələr oxuyur. Qəlbədən süzlən Könül xanımın sözləri, ifadələri sanki poeziyanı xatırlayır. Poeziya isə yalnız səmimi qəlbən oxuduğu nəğmədir. K.Nəsirova bir neçə monoqrafiyaların, kitabların məqalələrinin müəllifidir. Onun elmi məqalələri, o, cümlədən radio və televiziya çıxışları böyük şəxsiyyətlərə həsr olunur. Yada salmaq Ü.Hacıbəyli, A.Zeynallı, M.Mağomayev, Q.Qarayev, F.Əmirov, T.Quliyev, C.Cahangirov, R.Hacıyev, V.Adigözəlov, F.Əlizadə, əlbətdə, bu siyahını artırmaq olar. Biz xüsusilə olaraq xarici ölkələrin görkəmli nümayəndələrini də bu siyahıya əlavə etməliyik. Burada ilk növbədə Bela Bartok, Hindemit, Şönberq, Şostakoviç, Şədrin kimi qüdrətli sənətkarların adı

çəkilməlidir. Bakı Musiqi Akademiyasında Bela Bartoka həsr olunmuş tədbir keçirilirdi və K.Nəsirova “Böyük zalda” dəyərli qonaqların: tanınmış bəstəkarların, ifaçıların, professor-müəllim heyətinin qarşısında olduqca gözəl və maraqlı bizi mühazirə oxudu, daha doğrusu səmimi söhbət etdi. O, sanki auditoriya ilə dialoq aparırdı. Onun canlı baxışları sanki sizin suallarınıza cavab verirdi. Könül xanımın söylədiyi hamımızın yaddaşına, həkk olundu, çünki bu əsərlərin bədii-texniki təhlili ilə yanaşı, istedadlı lektor maraqlı avtobiografik məlumatlar çatdırırdı. İnanın ki, zalda əyləşənlər olduqca diqqətlə qulaq asırdılar, çalışırdılar hər yeni məlumatı yadda saxlasınlar. Tədbirdən sonra yaxınlaşım Könül xanıma, təbrik edərək xahiş etdim ki, həmin mühazirənin elektron variantını versin. Bakı Xoreografiya Akademiyasının tələbələri də həmin gün zalda idilər, onlara “Müasir hamıyanıdan” dərş deyirdim. Magistrlə tələbələr üçün B.Bartok haqqında material sözün əsl mənasında hədiyyə idi.

Ümumiyyətlə, Könül xanım “Müasir musiqi” fənnini çox maraqlı, yüksək professionalılıqla aparır. Həmin bəstəkarların Bakıda olmayan klavirlərini, partituralarını digər şəhərlərdən axtarıb, tapır və tələbələrinə bu haqda danışır, mürəkkəb müasir dildə yazılan əsərləri təhlil edir.

Könül Nəsirova və İmruz Əfəndiyeva

O əsərlərin harmonik dilini, polifonik üslubunu peşəkərlilə açır.

Vaxtilə “Müasir musiqi” fənnini 70-80-ci illərdə məharətlə yüksək sənətkarlıqla xalq artisti, professor Firəngiz Əlizadə aparırdı. Bu haqda bizim Qobustan jurnalında məqaləmiz var.

İndi isə yuxarıda qeyd etdiyimiz “Melodika Kara Karaeva” kitabına qayıtmaq istəyirəm və Könül xanımın musiqişünaslığımıza gətirdiyi yenilikləri haqqında söhbət açmaq üçün düşür.

Akademik Nizami Cəfərovun fikirlərinə, terminologiyasına əsaslanaraq (“Tarixin müasirliyi” “müasirliyin tarixliliyi”) cəsarətlə qeyd etməliyik ki, Q.Qarayev tarixi müasirləşdirən, müasirliyi tarixiləşdirən, millətimizi sevən, böyük şəxsiyyət olub. Tarix insana romantik enerji-ruh verir. Vətəni üçün tarixi məsuliyyətlə, inamla, idrakla və qürurla qəlbində daşıyan əsl vətəndaşdır. Olmaz sənətkar bu gündə bizimdir.

Hər bir dinləyici dahi bəstəkarın əsərlərini dinləyərkən, tərəddüdsüz deyə bilir ki, bu, Qara Qarayevin musiqişi dildir, bu, Qara Qarayevin intonasiasıdır, bu, Qara Qarayevin səssiz, bütövlükdə isə Azərbaycan xalqının qüdrətli səssizdir.

XX əsrin təməlini və çərəyalarını, müxtəlif məktəblərinə gözəl bələd olan, müasir kompozisiya texnikasına mükəmməl əsaslanan Q.Qarayev ən yeni yazı üsullarında peşəkərlilə əsərlər yaradıb.

Ü.Hacıbəyli - Q.Qarayev, D.Şostakoviç - Q.Qarayev arasında varislik əlaqələri özünü büruzə verilir. Bu varisliyin təccəssümü, Q.Qarayevin qeyri-adi dahiliyi, şəxsi intellektual potensialının səviyyəsi sayəsində gözəl, ən yüksək peşəkərlilə reallaşmışdır.

Sual oluna bilər, nə üçün bu sətirlərin müəllifi Q.Qarayev ilə əlaqədar yaradıcılığın problemlərini yada salır. Çünki Könül xanımın “Melodika Kara Karaeva” adlanan monoqrafiyasında bu məsələlər və üstə gəl digər vacib problemlər öz həllini tapmışdır. İlk dəfə Azərbaycan musiqişünaslığında K.Nəsirova melos, melodiya, melodika anlayışlarının müfəssəl şəkildə mənalarını açır və Qarayevin yaradıcılığında maraqlı misallər tapır.

Müəllif melodiyanı (mövzunu) harmoniya və kompozisiya strukturu ilə bağlılığını qeyd edir. Bu “ilklər”, yeniliklər alının kitabında çoxdur və biz də çalışacağıq ki, bunları üzə çıxardaq.

Ən əvvəla qeyd edək ki, monoqrafiya üç böyük hissədən və yeddə fəsildən ibarətdir. Geniş giriş bölməsində müəllif keçmiş Sovet dövründə yaşayan görkəmli alimlərin bu sahəyə gətirdiyi maraqlı töhfələrini açıqlayır. Bu baxımdan, o, 3.B.V.Asafyevin, L.A.Mazelin, V.N.Xolopovanın, Y.N.Xolopovun, M.Y.Tarakanovun, E.A.Ruçyevskayanın, E.V.Nazyakinin, S.Mahmudovanın Ü.İmanovanın və digərlərinin elmi-tədqiqat işlərinin xüsusiyətlərini uğurla açır.

Bizim bir çox bəstəkarlarımız haqqında musiqişünaslarımız monoqrafiya yazarəkən, həmin bəstəkarın melodiyanın xüsusiyətlərini açıq və onun bu sahəyə gətirdiyi yenilikləri qeyd edir. Q.Qarayev haqqında sanballı tədqiqat işləri yazılıb, lakin heç bir alimimiz bir nəzəriyyəçi kimi bu problemə yanaşmayıb.

Xalq musiqisinin münasibəti unikallaşmış və bu böyük xəzinədən istifadə təqəddirən uzaq olmağı, bunun incəliklərinə varmağı tövsiyə etmiş dahi Ü.Hacıbəylinin bu problemə tədqiqat mövqeyi, Q.Qarayevin sirasında orijinal keyfiyyətdə təzahürünü etdi.

Könül xanımın monoqrafiyasında Q.Qarayevin yaradıcılığının özünəməxsusluğu ilk növbədə bəstəkarın xalq musiqisinə olan sıx bağlılığı ilə əlaqədardır. Musiqinin bütün janrlarında bəstəkar yaratdığı “şədevrlərdə” K.Nəsirova Q.Qarayevin yaradıcılığına və xüsusilə melodik irsinə müxtəlif nəzər nöqədlərindən yanaşaraq gözəl təhlil edir.

Yuxarıda biz qeyd etmişdik ki, K.Nəsirova melodiyanın inkişaf prinsiplərini, qanunlarını araşdıraraq, bütün alimlərin tədqiqat işlərini nəzərdən keçirmişdir. Monoqrafiya 3 böyük fəsildən ibarətdir. Birinci fəsildə müəllif Q.Qarayev melodiyanın janr müxtəllifliyini aydın şəkildə göstərir. O, qeyd edir ki, bəstəkarın melodiyanın formalaşması da aşıq və muğam mənbələri, eləcə də məhni və rəqs janrların mühüm rol oynamışdır. Müəllifin yazdığı kimi “milli melosun kompozisiyası” normalan parzadı fərdləşmişdir, melodiyalara kristallaşdırılmışdır.

İkinci hissədə Könül xanım milli və qeyri-millî intonasıya özəkərlərindən, frazallarından yaranan melodiyalardan təhlildən söhbət açır. K.Nəsirovanın maraqlı fikirlərini sitat şəkildə gətirik:

a) Melodikanın arxıca rolunu əsərin bədii fikrinin başlıca daşıyıcısı kimi çıxış edir.
b) Formaların hamahəngilliyi və təmkinliyi özəynin ifadə prinsipi üzərində müəllif nəzarətini nəticəsi kimi

c) Melodik leksikanın (və ən əvvəl milli) topoloji xüsusiyətlərinə dayaq kimi
Bu tezisləri sadalayın müəllif, hesab edir ki, sonuncusu ən çox inkişafa məruz qalmışdır. Və nəhayət, “Üçüncü” fəsildə, müəllif Q.Qarayev musiqişünaslığında melodiyanın bütün incəliklərini, özünə məxsusluğunu və yüksək novatorluğunu qeyd edir. Xüsusilə olaraq, vurğulamalıyıq ki, kitabın II hissəsində ilk dəfə musiqişünaslıqda Q.Qarayevin yaradıcılığında “instrumental melodiya” termini işlənir.

III hissədə isə müəllif melodiyağa məxsus olan bütün inkişaf prinsiplərini araşdırır, o cümlədən təcridən açılan, genişlənen melodiya (“melodическое разветвление”), daha sonra təkrarlıq, variantlıq, sekvensiyalıq, gəzişmə (“опевание”).

K.Nəsirova bu inkişaf prinsiplərini hamısında aid maraqlı misallər gətirir.

Misal üçün səh.285-286-da olduqca dəyərli və orijinal “Cədvəl” verir. Bu “Cədvəl” üç bölməyə bölünür: birincisində melodiya növleri verilir; ikincisində müəllif melodiyanın əsasını təşkil edən formayaradıcı amili qeyd edir (основные приемы конструирования мелодии) və üçüncüsündə melodiyanın ümumi xarakterini qeyd olunur.

Gəzişmə (“опевание”): bir not ətrafında diatonik və xromatik səslərin gəzişməsi nəticəsində alınır. İndi isə K.Nəsirovanın bununla əlaqədar onun fikrini oxucularımıza çatdırmaq: Принцип опеования. на